Martina Topić
Fakultet političkih znanosti
Zagreb (Hrvatska)

UDK: 316.648
Оригиналан научни рад
Примљен: 14. 4. 2009.

ROD I NACIJA. OČUVANJE (I KREACIJA) NACIONALNOG IDENTITETA KROZ RODNO DISKRIMINACIJSKU NACIONALISTIČKU POLITIKU: SLUČAJ HRVATSKE IZ DEVEDESETIH

U radu analizira se međuodnos roda, nacije i nacionalnoga identiteta. Argumentacija se izvodi na primjeru studije slučaja koja je u ovome radu Hrvatska. Na počecima svoje samostalnosti iz devedesetih, Hrvatska se suočila s tranzicijom iz totalitarnog nedemokratskog društva u demokratsko, ali i s potrebom konstrukcije nacionalnoga identiteta koji nije bio snažno ukorijenjen u društvo neopterećeno nacionalizmom i nacionalnim identitetom, u multinacionalnoj državi kakvom je bila Jugoslavija. Ta konstrukcija nacionalnoga identiteta ostvarena je putem tzv. povratka tradiciji, a u novome sustavu vrijednosti žena se svela na svoje reproduktivne funkcije, koje su imale biti u službi nacionalističke politike etničke reprodukcije. Hrvatska politička misao nije u prošlosti bila etnički nego civilno određena te je stoga nacionalistička vrhuška tim više za cilj imala nacionalizirati društvo i usaditi mu osjećaj vjekovne želje za samostalnošću. Rod je u tome imao ključnu ulogu. Tek s političkim promjenama iz 2000. godine nastupa novo razdoblje međutim, posljedice ove radikalne nacionalističke politike osjećaju se i danas u stavovima građanstva, koje ženu i dalje vidi u tradicionalnoj ulozi i u privatnoj sferi.

Ključne riječi: *rod, nacija, nacionalni identitet, nacionalizam, žena, reprodukcija.*

Uvod

Stvaranje neke nacije ovisi o određenome broju činitelja. Neki autori tako kao glavne činitelje prepoznaju zajedničku povijest, kulturu i/ili jezik. Posebice se u novije vrijeme vode rasprave o potonjemu s obzirom na uspješnost teorije Benedicta Andersona koji je jezik postavio na glavno mjesto u određenju zajedničkog identiteta jedne nacije (Anderson, 1990). No, da bi stvaranje nacije smisljeno bilo moguće, potrebno je za to pronaći određeni teritorij na kojemu će nacija obitavati. Jednom kada se uspostavi nacija (koja dakle ima zajednička obilježja koja je čine zasebnom nacijom i zajedničko (konstruirano) podrijetlo) i kada se osvoji teritorij na kojemu će nacija obitavati, potrebno je i održati opstojnost te nacije kroz njenu reprodukciju i kroz očuvanje nacionalnoga identiteta. Posljednje dvoje nije navedeno slučajno jer jedno drugo uvjetuje. Tako je zapravo potrebno nastaviti reprodukciju kako bi nacija nastavila postojati, ali je istovremeno potrebno i usaditi u ljudsku svijest osjećaj o zajedničkom nacionalnom identitetu. Oboje je često rodno

određeno. U takvoj situaciji zapravo dolazimo do usađivanja patrijarhalnih¹ vrijednosti u društvo koje njeguje kult majčinstva. Nacija, da bi opstala, kao preduvjet ima konstrukciju općega vjerovanja o zajedničkome podrijetlu i imaginarnome zajedničkome rođenju, konstruirajući time ovo podrijetlo kao da je oduvijek bilo tako. Nacija dakle tvrdi jednakost u smislu 'istosti', zajedničko podrijetlo, a za to upotrebljava kulturne naracije kojima želi postići homogenizaciju društva (vidi Iveković, 2006). Ovo je naročito prisutno u stvaranju novih država i/ili nacija. Tako je primjerice u Hrvatskoj bilo potrebno konstruirati jak nacionalni identitet koji prije nije postojao² u formi u kojoj je nova hrvatska država to očekivala, a bilo ga je potrebno i očuvati kako bi nova samostalna nacionalna država ostala opstojna. Prvotni uspjeh referenduma o hrvatskoj neovisnosti i izlasku iz SFRJ³ trebalo je održati s obzirom na mladost hrvatske države, stoljećima pod nekom drugom vlašću, ili pak u savezima s drugim državama (uvjetno rečeno) uvijek jako nepovoljnim po Hrvatsku⁴. Hrvatska je naime uvijek bila u savezima s drugim državama i/ili imperijima međutim, nije uvijek izričito tražila potpunu neovisnost. Štoviše, zadovoljavala se s visokim stupnjem autonomije ili s političkom zajednicom ravnopravnih građana pod krovom jedne hrvatske države. Ostvarenjem potpune samostalnosti devedesetih, trebalo je pak očuvati tu želju za samostalnošću, a to se moglo jedino povijesnom indoktrinacijom te konstrukcijom navodno snažnoga nacionalnog identiteta, koji je uvijek težio svojoj državi i samo dakle čekao da se izrazi, a što je okosnica svake nacionalističke politike vođene populističkim idejama. To se u novoj hrvatskoj državi jednim dobrim dijelom provelo putem rodne nacionalističke politike koja je opstojnost nacije svela na njene reproduktivne mogućnosti, stavivši time ženu u položaj 'rađalice' čija je svrha zadržavanje čistoće nacije i osiguravanje njezine opstojnosti. Dok su u bivšoj državi žene živjele uz izražen socijalistički kult žene i uz rodnu jednakost, nova vlast služila se nacionalističkom retorikom i žene dovela na sam rub marginalizacije, tretirajući rad žena

¹ Iveković patrijarhat definira kao „opću hijerarhiju koja se tiče generacijske, klasne i rodne nejednakosti (a ne različitosti!)“ (Iveković, 2006:43).

² Prema nekim povjesničarima, i hrvatskim i inozemnim, jugoslavenstvo je bila hrvatska ideja s obzirom da je tadašnji hrvatski nacionalizam bio liberalnoga tipa i težio je panslaven-skom ujedinjenju i idealu vjerske ekumenske unije, a sam nacionalizam je bio usmjeren ka odvajanju od austrijskoga carstva (vidi Katunarić, 1997).

³ Na referendumu od 19. lipnja 1991.g. 3 051 881, tj. 83.56 posto registriranih birača pristupilo je referendumu, a 2 845 521 birača (77.91 posto) glasalo je potvrdno (vidi rezultate referenduma o statusu Republike Hrvatske 1991. godine; DIP, 2008)

⁴ Vlast se u razdoblju devedesetih koristila Starčevićevom krilaticom 'Ni sa Bečom, ni sa Peštom' dodavši na to 'Ni sa Beogradom'. Naglašavalo se kako je Hrvatska uvijek bila dijelom carstava čiji su glavni gradovi počinjali sa slovom B (dakle, Beč, Budimpešta, Beograd), a nakon što su otpočeli problemi sa pristupom EU, Brussels se počeo spominjati kao četvrto slovo B. Iako je istina da je Hrvatska bila dijelom Austro-Ugarske monarhije te da situacija unutar monarhije nije uvijek bila povoljna po Hrvatsku, nije istina (barem ne na način na koji je to prezentirao HDZ) kako je Hrvatska bila u nepovoljnom položaju u svim državnim zajednicama čijim je bila dijelom (više o tome u nastavku teksta).

kao pokušaj razaranja nacije „kroz uništenje obitelji čije su majke prisiljavane na rad izvan kuće“ (Bijelić, 2006:260). Tako se jedna napredna kultura pretvorila u ono što se nazivalo povratkom tradiciji koja je prikazivana kao nešto pozitivno, a ne ono što u osnovi jest bila, a to je osjetno nazadovanje društva. Prikazujući sve iz vremena socijalizma kao negativno, dakle i ono što jest bilo loše i ono što nije, vladajuća garnitura progurala je marginalizaciju žena kao temeljnu vrijednost, prikazavši tu politiku spašavanjem nacije i brigom za nacionalnu opstojnost. Ovakvom politikom trebalo je probuditi i očuvati budnim ono što je stoljećima postojalo, ali ne u svojoj radikalnoj formi. Trebalo je probuditi čvrsti i postojani hrvatski nacionalni identitet koji će težiti svojoj samostalnoj nacionalnoj državi. To je bilo moguće jedino potpunom radikalizacijom i okretanjem od svega što je imalo veze s bivšom državom, a tomu se, uz pomoć ratnih razaranja, utro put sa politikom reprodukcije kao očuvanja nacije, a koja je u takvoj situaciji imala uspjeha i koja je potom dovela do marginalizacije žena čija šteta, kako pokazuju istraživanja, još uvijek nije sasvim popravljena.

Ovaj rad dakle prvo razmatra nacionalni identitet općenito i hrvatski nacionalni identitet posebno. Drugo, rad razmatra određenje i međudodnos roda i nacionalnog identiteta. Treće i konačno, rad razmatra međudodnos roda i nacionalnog identiteta u konstruiranju i očuvanju hrvatske nacionalnosti i nacionalnoga identiteta u razdoblju od hrvatske samostalnosti iz devedesetih te posljedice koje je rodno određena nacionalistička politika imala na položaj žena u društvu.

Nacionalni identitet

Anthony Smith navodi kako se nacionalni identitet uvijek tijesno povezuje sa nacionalizmom koji od nacionalnoga identiteta onda stvara mit putem teritorija, predaka ili i jednog i drugog. Međutim, identitet nije jednoznačan pojam: on može biti individualni i kolektivni (Smit, 1998). Prepričavajući Sofoklovu dramu o Edipu, na primjeru glavnoga protagonista, Smith ustanovljuje kako identitet postoji na više razina u kojima je „vlastito ja sastavljeno od višestrukih identiteta i uloga, obiteljskih, teritorijalnih, klasnih, vjerskih, etničkih i spolnih. A otkriva i kako se svaki taj identitet zasniva na društvenim klasifikacijama, koje se mogu izmijeniti, pa čak i ukinuti“ (Smit, 1998:15). Obrazlažući nastanak nacije i nacionalnoga identiteta na primjeru Zapada, Smith izlaže kako osjećaj nacionalnoga identiteta mora uključivati i političku zajednicu koja mora podrazumijevati zajedničke institucije na ograničenome teritoriju koji je točno obilježen i s kojim se njeni pripadnici poistovjećuju. Taj teritorij naravno mora biti ono što on zove povijesnom zemljom, domovinom ili pak kolijevkom naroda (Smit, 1998: 22,23). Na primjeru Istoka, Smith utvrđuje kako je nacija na Istoku prvenstveno etnički pojam koji obilježava pripadnike određene nacije, bez obzira živjeli oni u svojoj matičnoj domovini ili drugdje. Nije dakle dovoljno postati članom određene zajednice nego se to mora biti i po podrijetlu. U zapadnome modelu tako narod čini političku zajednicu dok se na istoku on mobilizira u svrhu nacionalističkoga djelovanja. Iako

je ovo jednoznačno gledište koje nacionalizam objašnjava po principu 'mi i oni', a što je nacionalizam u svoj svojoj biti, ovo gledište se ipak može primijeniti na Hrvatsku iz razdoblja devedesetih.

Za ovaj model karakteristično je pozivanje na narod, običaje, tradiciju i genealogiju te poticanje narodne mobilizacije, a što je opet nešto što se događalo u Hrvatskoj devedesetih i zbog čega se Hrvatsku u tom razdoblju može promatrati kao etničku naciju vođenu etničkim nacionalizmom.

Smith tako nacionalni identitet sažima u pet zajedničkih obilježja: „1. povijesni teritorij, odnosno domovina; 2. zajednički mitovi i povijesna sjećanja; 3. zajednička masovna, javna kultura; 4. zajednička zakonska prava i dužnosti svih pripadnika nacije; 5. zajedničko gospodarstvo, s teritorijalnom mobilnošću pripadnika nacije“ (Smit, 1998: 30). Nacija se, prema njegovoj teoriji, može definirati kao: „...imenovana ljudska populacija sa zajedničkim povijesnim teritorijem, zajedničkim mitovima i povijesnim sjećanjima, zajedničkom masovnom, javnom kulturom, zajedničkim gospodarstvom i zajedničkim zakonskim pravima i dužnostima svih pripadnika.“ (Smit, 1998: 30)

Ovim dvjema definicijama tako se pokazuje višedimenzionalnost nacionalnoga identiteta koji znači da se nacija u stvari oslanja na druge kolektivne identitete, a sam nacionalni identitet odvojen je od države, budući se država odnosi samo na javne institucije, a nacija pak na kulturnu i političku sponu koja ujedinjuje u jednu političku zajednicu pripadnike nacije koji imaju zajedničku povijest, kulturu i domovinu (vidi Smit, 1998).

Nacija je osim toga i „pozvana da osigura društvenu sponu među svojim pripadnicima i klasama dajući im repertoare zajedničkih vrijednosti, simbola i tradicija“ (Smit, 1998: 33). Etnička zajednica pak, ili etnička nacija, tj. nacija utemeljena na etničkoj pripadnosti, prema tome, zahtijeva šest atributa: „kolektivno vlastito ime, mit o zajedničkim precima, zajednička povijesna sjećanja, jedan ili više diferencijalnih elemenata zajedničke kulture, povezanost s određenom domovinom te osjećanje solidarnosti kod značajnih dijelova populacije“ (Smit, 1998:40). Međutim, u nacionalističkim pokretima vrlo često je prisutno konstruiranje nacije. Tako konstruktori nacije prerađuju materijal koji daju intelektualci u svrhu nacionalističke mobilizacije naroda i izgradnje nacije, a pri tome naglašavaju isključivo one činjenice koje pomažu konstrukciji nacije i stvaranju nacionalne države (Cipek, 2007). Međutim, ovo konstruiranje nacije može otići i u ekstremnome smjeru pa tako jedna već konstruirana i postojeća nacija može doći u fazu konstruiranja, ali ne sa etničke na civilnu (ili političku) nego sa civilne (ili političke) na etničku, a upravo je to ono što se dogodilo u Hrvatskoj u devedesetima.

Naime, stvaranje novoga nacionalnog identiteta i buđenje nacionalne svijesti u tadašnjoj Hrvatskoj može se svrstati pod mračnu stranu nacionalizma s obzirom na tijek koji je ovo stvaranje snažne nacije i nacionalnoga identiteta zauzelo. U hrvatskome slučaju, upravo je „politizacija nacionalnog identiteta razorila temelje svakoj racionalnoj politici i prepustila društvo na milost i nemilost demagozima i

političkim kriminalcima“ (Matić, 2006: 268).⁵ Međutim, ovo se odnosi samo na razdoblje devedesetih ali nije uvijek bilo tako niti je Hrvatska nastala na temelju ovakve politike. Prvotna politička i društvena misao vodećih hrvatskih političkih aktivista bila je izrazito liberalna i ljudsko-pravaška i da je Hrvatska temeljila svoju novu neovisnost na toj politici uz, u skladu sa razvojem modernoga svijeta, napredak ženskih prava koja bi na to bila logički nadovezana, danas bi Hrvatska vjerojatno bila najveća europska demokracija.

Hrvatski nacionalni identitet javio se tako u razdoblju između 1848. i 1849. godine (Banac, 1984) i ovo razdoblje uopćeno se smatra entuzijastičnim, otvorenim pa i multikulturalnim (Katunarić, 1997). Matić (2006) pak dodaje da se „hrvatski nacionalni pokret javlja u prvoj polovici devetnaestoga stoljeća s otporom hrvatskog plemstva i gornjih slojeva građanstva nastojanjima austrijskih i mađarskih elita da ukinu municipalna prava koja je uživala staleška *nation croatica*, te provedu lingvističku i kulturnu asimilaciju slavenskoga stanovništva na teritoriju Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije“ (Matić, 2006: 275). Tadašnja ideja bila je da Hrvatska bude Trojedna kraljevina koja bi spojila sve tri kraljevine u jednu nacionalnu državu koja bi pak priznala i druge etničke skupine, a koje bi zajedno s hrvatskom nacijom konstituirale hrvatsku političku državu. Bio je to „pojam hrvatskoga 'političkog' naroda, koji je bio u uporabi u hrvatskome političkom životu u drugoj polovici 19. st., a imao je dvojni sadržaj. Sadržavao je shvaćanje o trojedinj Kraljevini Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, kao političkom teritoriju čiji je suverenitet utemeljen na povijesnom pravu, o hrvatskoj naciji kao političkoj zajednici ravnopravnih građana te, istodobno, etnički, jezično-kulturno shvaćenoj hrvatskoj naciji kao nositelju suvereniteta Trojedne kraljevine i zbog toga o Trojedinj kraljevini kao hrvatskoj nacionalnoj državi (Hrvatska)“ (Stančić, 2007:35).

Takvu viziju hrvatske političke nacije u svome je spisu zapisao i dalmatinski političar Mihovil Pavlinović 1869. godine u kojemu je jasno iskazao Hrvatsku kao političku zajednicu Hrvata, tj. hrvatskih državljana, dok je poimence Srbima priznao sva prava koja proizlaze iz liberalnoga određenja države u kojoj su svi jednaki. Jedino što je tražio je da Srbi priznaju hrvatsku suverenost nad teritorijem i državom koja se imala osnovati⁶.

⁵ Važno je napomenuti da Matić, kada govori o ovome, to navodi u negativnome kontekstu, tj. navodi to kao kritike onih s kojima se ona sama ne slaže te dalje nastavlja s elaboracijom nekih važnih činjenica koje tu teoriju dovode u pitanje.

⁶ Mihovil Pavlinović u svome spisu 'Hrvatska misao' 1869. godine zapisao je: „Mi hoćemo Hrvatsku jedinstveno-cjelokupnu u narodu. (...) Priznavajući cjelokupnoj, jedinstvenoj Hrvatskoj jedinstveni narod Hrvatski, hoćemo li Srbim nijekati u Hrvatskoj svoga imena? Nipošto. Hrvatski državljanin grčko-istočne crkve, voleli se zvat Srb nego Hrvat? Budi mu. Hoćel to ime na sam vjerezakon upraviti? Neka. Hoće li i na narod? Neka. Hoće li i na jezik? Nek i to. Hoće li na sama slova? Pa i to. (...) Srbi svoj vjerezakon slobodno slijede, ko što i mi katolici; oni s nama uče, s nami zakone kroje; gdje mi zapovijedamo, zapovijedaju i oni; kad mi služimo i oni služe. (...) Kad svi uživamo jedne hrvatske slobode, jedno isto pravo hrvatske države, kad smo svi sinovi jedne hrvatske domovine; svi smo dužni ponosit se državljanstvom hrvatskim; svi smo dužni pred svijetom se kazati rođena braća majke Hrvatske. Ako braća grčko-istočna u

Ovom vizijom, hrvatska je država na počecima svoje nacionalnosti i stvaranja nacije, bila politička nacija, a ne etnička. Primijenivši definiciju koju je dao Anthony Smith, Hrvatska je dakle u to vrijeme bila civilna nacija više nego etnička, dok se na počecima samostalnosti devedesetih odredila u smjeru stvaranja etničke nacije koja se temelji na krvi, srodstvu i tlu, zajedničkoj povijesti, kulturi, tradiciji, vjeri i identitetu, tj. na školskim primjerima etničke nacije vođene nacionalističkim populizmom. Pavlinovićeva je Hrvatska pak etničku pripadnost smatrala nedostatnom za definiranje nacije s obzirom da je za naciju, prema njegovome mišljenju, bila potrebna politička volja koju je mogao imati svatko.

Ovakva misao nastavila se i u programu Ante Starčevića⁷. Naime, „prema Starčeviću, na teritoriju Hrvatske suverenost je mogla pripadati samo i isključivo hrvatskoj ‘političkoj naciji’, koja u sebi ujedinjuje sve društvene slojeve i natkriľuje različite etničke identitete. Dosljedan tom gledištu, on je odbio poistovjetiti naciju s etnicitetom, jer je svaka nacija ‘smesa razliĉnih naroda, različne kervi’“ (Matić, 2006: 276). Starčević je tako otišao i dalje od Pavlinovića budući da je u svojim govorima i proglasima poimence nabrajao sve narode koje je smatrao jednakima hrvatskome narodu, a koje je time pozivao i u hrvatsku političku (a ne dakle etničku) zajednicu. Starčević je naciju poimao kao zajednicu duha, a ne etnosa ili čiste hrvatske krvi, a Hrvati su bili oni koji su imali hrvatski duh i težili samostalnoj hrvatskoj državi, bez obzira na etničko podrijetlo (vidi Ćipek, 2001).

Može se dakle reći da je Hrvatska u 19. stoljeću imala nacionalizam liberalnog tipa koji je priznavao pravo na razliĉitost dok je na razini države davao jednaka prava svima, a od svih radio političke Hrvate. Ova se nacionalna misao nastavila i u radu Stjepana Radića⁸ koji je u spisu ‘Demokratizam’ iz 1902. g. naznačio kako „narodan ne može biti onaj tko nije prije svega demokratiĉan, i zdravog i narodnog života ne može biti ondje gdje nema, prije svega, demokratskoga osjećaja, gdje to osjećanje ne upravlja sve sile i sposobnosti pojedinaca i skupa na to da se stvore demokratske uredbe...“ (u Matić, 2006: 278). Nacija je za Radića također bila prvenstveno politička zajednica, a sve ono etničko samo sporadiĉna karakteristika koja ne može formirati naciju niti nacionalni identitet. Radić je naime stajao na poziciji da se „fenomen naroda/nacije ne može odrediti isključivo objektivnim kriterijem, kao što su podrijetlo, jezik, kultura, religija, teritorijalna kompaktnost itd., te stoga smatra da se na osnovi tih kriterija među Slavenima ne mogu luĉiti različite nacije“ (Ćipek, 2001: 39). Radić je tako smatrao kako rasa, jezik i zajed-

Hrvatskoj neće da se zovu Hrvati po narodu, neka priznadu što svak živ zna, da su Hrvati po hrvatskoj zemlji i po hrvatskoj državi; mi dalje neiziskujemo“ (Pavlinović, 1869; citirano prema Matić, 2006: 275-6).

⁷ Antu Starčevića u Hrvatskoj se često naziva ‘Ocem nacije’.

⁸ Stjepana Radića u Hrvatskoj se često smatra simbolom otpora jugoslavenstvu i ulasku Hrvatske u SFRJ. U devedesetima se često citirala njegova izjava prema kojoj Hrvati srljaju kao guske u maglu implicirajući time da je ulazak u sastav SFRJ poguban za Hrvatsku, ali da Hrvati težeći svojoj samostalnoj državi ne biraju sredstva kako bi ju dobili (za više o politici Stjepana Radića i njegovoj političkoj misli vidi Ćipek, 2001 i Boban 2007).

nička vjera ne tvore narod nego je narodnost nešto više od toga, odnosno narodnost je u svijesti i volji ljudi, ako ti ljudi žive pod istim krovom bez obzira na podrijetlo, jezik i vjeru (vidi Cipek, 2001).

Dakle, prvotna nacionalna misao bila je izrazito liberalnoga karaktera međutim pojavom prvog, a potom i Drugog svjetskog rata, nacionalizam je u Hrvatskoj otišao u smjeru stvaranja etničke nacionalne države koja je svoju najgoru stranu pokazala u ustaškome režimu Nezavisne Države Hrvatske (NDH) za vrijeme Drugog svjetskog rata, a potom se u blažoj verziji nastavila ostvarenjem samostalnosti devedesetih godina prošloga stoljeća. No, hrvatski nacionalni identitet prvotno je bio političke, a ne etničke naravi i dakle, ne samo da nije točno da je hrvatska država utemeljena na genocidu i genocidnim idejama, nego je hrvatski nacionalni identitet prvotno bio utemeljen na civilnim vrijednostima kakve definira Anthony Smith, a ti su se elementi poslije izmiješali sa etničkim i kulturnim vrijednostima, kako također navodi Smith, a koji ipak priznaje kako nema posve čistih ni etničkih ni civilnih nacija.

No, nova hrvatska samostalnost temeljila se na etničkom nacionalizmu koji je u fokus svoje političke doktrine stavljao hrvatski narod kao nositelja suverenosti, ali ne narod kao političku zajednicu, nego narod kao etničku odrednicu pripadnika istoga etnosa sa zajedničkom kulturom, poviješću, tradicijom i vjerom koja je tvorila jedinstveni hrvatski nacionalni identitet, koji je trebalo očuvati pod svaku cijenu. Taj nacionalni identitet u dobroj je mjeri isključivao sve drugačije (osim deklarativno unutar zakonodavnoga sustava koji je služio za ‘zamazivanje očiju’ EU). Primjeri etničkoga nacionalizma su u rodno određenoj nacionalnoj politici stvaranja etnički čiste nacije, uz istovremeno deklarativno donošenje zakona o pravima nacionalnih manjina, ali koji su bili više nego sumnjivoga karaktera⁹. Iako Hrvatska iz devedesetih nije bila ni blizu strahota koje je počinila NDH u Drugom svjetskom ratu, ipak je težila etnički čistoj naciji, a ključnu ulogu u tomu imao je rod. Nacionalni identitet i nacionalno jedinstvo tako je trebalo očuvati kako bi država ostala opstojnom kao samostalna, neovisna i suverena država, a s obzirom na povijesnu nestabilnost hrvatskoga identiteta i separatizma, to je trebalo učiniti povijesnom indoktrinacijom i tzv. povratkom tradiciji.

Međutim, ovome se mora dodati kako se ključnim (posebice s obzirom na hrvatski slučaj) može nazvati određenje koje daje Smit (1998) kad navodi kako se nacija nalazi u središtu nacionalizma putem mitskoga statusa nacionalizma, koji je ujedno najrasprostranjeniji mit modernoga doba. Za taj mit važna je ideja prema kojoj određena nacija postoji od pamtivijeka, a nacionalisti ju bude iz drijemanja kako bi zauzela mjesto u svijetu drugih nacija. Upravo se ova definicija uvelike može primijeniti na nacionalističku retoriku u Hrvatskoj na početku samostalnosti 1991. godine. Argument o povijesnome pravu Hrvata na samoodređenje te, o vje-

⁹ Tako je nekoliko puta mijenjan popis priznatih nacionalnih manjina pri čemu su neke nacionalne manjine (Bošnjaci i Slovenci) izgubili statute. Tek naknadno su postali priznata nacionalna manjina, ali ne kao ustavna kategorija, nego samo kao parlamentarna (dakle biraju svoje predstavnike za Hrvatski Sabor, ali nisu ustavne i državotvorne manjine) (vidi Mesić, 2003).

kovnoj želji za samostalnošću, povijesno pravo i slične političke odrednice, odredili su pravac politike kojom se kretala Hrvatska, koja se deklarativno nazivala demokracijom, a u suštini je bila sama srž ideje nacionalizma kakvoga nalazimo u većini teorija, i to ne samo u teoriji koju zagovara Anthony Smith¹⁰.

Kako smo gore prikazali, hrvatski nacionalni identitet jest postojao, međutim on nije bio toliko snažan kolikim ga je prikazivala tadašnja politika, niti su Hrvati u tolikoj mjeri bili etnički određeni. Osim toga, novija hrvatska samostalnost iz deve-

¹⁰ Ustav RH u Glavi I, tj. Izvorišnim osnovama jasno pokazuje diskurs kojim se kreirao nacionalni identitet: „Izražavajući tisućljetnu nacionalnu samobitnost i državnu opstojnost hrvatskog naroda, potvrđenu slijedom ukupnoga povijesnoga zbivanja u različitim državnim oblicima te održanjem i razvitkom državotvorne misli o povijesnom pravu hrvatskog naroda na punu državnu suverenost, što se očitalo: u stvaranju hrvatskih kneževina u VII. stoljeću; u srednjovjekovnoj samostalnoj državi Hrvatskoj utemeljenoj u IX. stoljeću; u Kraljevstvu Hrvata uspostavljenome u X. stoljeću; u održanju hrvatskog državnog subjektiviteta u hrvatsko-ugarskoj personalnoj uniji; u samostalnoj i suverenoj odluci Hrvatskoga sabora godine 1527. o izboru kralja iz Habsburške dinastije; u samostalnoj i suverenoj odluci Hrvatskoga sabora o pragmatičnoj situaciji iz godine 1712; u zaključcima Hrvatskoga sabora godine 1848. o obnovi cjelovitosti Trojedne Kraljevine Hrvatske pod banskom vlašću, na temelju povijesnoga, državnoga i prirodnoga prava hrvatskog naroda; u Hrvatsko-ugarskoj nagodbi godine 1868. o uređenju odnosa između Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i Kraljevine Ugarske na temelju pravnih tradicija obiju država i Pragmatičke sankcije iz godine 1712; u odluci Hrvatskoga sabora 29. listopada godine 1918. o raskidanju državnopravnih odnosa Hrvatske s Austro-Ugarskom te o istodobnu pristupanju samostalne Hrvatske, s pozivom na povijesno i prirodno nacionalno pravo, Državi Slovenaca, Hrvata i Srba, proglašenoj na dotadašnjem teritoriju Habsburške monarhije; u činjenici da odluku Narodnog vijeća Države SHS o ujedinjenju sa Srbijom i Crnom Gorom u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (1. prosinca 1918.) poslije (3. listopada 1920.) proglašenoj Kraljevinom Jugoslavijom, Hrvatski sabor nikad nije sankcionirao; u osnutku Banovine Hrvatske godine 1939. kojom je obnovljena hrvatska državna samobitnost u Kraljevini Jugoslaviji; u uspostavi temelja državne suverenosti u razdoblju drugoga svjetskoga rata, izraženoj nasuprot proglašenju Nezavisne Države Hrvatske (1941) u odlukama Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (1943), a potom u Ustavu Narodne Republike Hrvatske (1947) i poslije u ustavima Socijalističke Republike Hrvatske (1963-1990.). Na povijesnoj prekretnici odbacivanja komunističkog ustava i promjena međunarodnog pokreta u Europi, hrvatski je narod, na prvim demokratskim izborima (godine 1990.) slobodno izraženom voljom potvrdio svoju tisućgodišnju državnu samobitnost i odlučnost za uspostavu Republike Hrvatske kao suverene države. Polazeći od iznesenih povijesnih činjenica, te od opće prihvaćenih načela u suvremenu svijetu i neotuđivosti i nedjeljivosti, neprenosivosti i nepotrošivosti prava na samoodređenje i državnu suverenost hrvatskoga naroda, uključujući i neokrnjeno pravo na odcjepljenje i na udruživanje, kao osnovnih preduvjeta za mir i stabilnost međunarodnog pokreta, Republika Hrvatska ustanovljuje se kao nacionalna država hrvatskoga naroda i država pripadnika inih naroda i manjina, koji su njezini državljani: Srba, Muslimana, Slovenaca, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađžara, Židova i drugih, kojima se jamči ravnopravnost s građanima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN i zemalja slobodnoga svijeta. Poštujući na slobodnim izborima odlučno izraženu volju hrvatskoga naroda i svih građana, Republika Hrvatska oblikuje se i razvija kao suverena i demokratska država u kojoj se jamče i osiguravaju ravnopravnost, slobode i prava čovjeka i državljanina, te promiče njihov gospodarski i kulturni napredak i socijalno blagostanje.”

desetih savršeno se uklapa u definiciju etničke nacije vođene nacionalizmom, ako se služimo već opisanom klasifikacijom atributa koji takvu naciju označavaju, a što nije bio slučaj ranije u povijesti, kako smo također prikazali. Teritorij kojemu Hrvati pripadaju, zemlja predaka, jednom riječju domovina, bila je okosnicom stvaranja novoga hrvatskoga identiteta, a koji se uklapa u definiciju etničke nacije koju zagovara Smith, a sam način stvaranja te nacije i nacionalnoga identiteta, u nacionalistički pokret. Osim toga, nacionalni identitet imao se stvoriti putem rodno određene nacionalne politike, kojoj je pravi cilj zapravo bilo stvaranje etnički čiste nacije.

Rod i nacionalni identitet

Žena je simbol nježnosti i sućuti i svaka sumnja da njezina uloga majke i kućanice nije dovoljna za njeno posvemašnje ispunjenje čini se kao problem i nedostatak te žene (vidi npr. Van Zoonen, 2004; Templin 1999; Scharrer, 2002; Houchin-Winfield, 1997; Topić 2009). Međutim, osim njene simbolične uloge i karaktera, žena ima i svoj ženski identitet koji je, posebice u nacionalističkoj retorici, gotovo potpuno podređen muškarcu i zakonima patrijarhata. Tako Stapleton i Wilson (2004) navode kako su individualni i kolektivni identiteti locirani između konteksta i sociokulturnih kategorija koje se preklapaju. To su na primjer rod, klasa, rasa, nacionalnost, starosna dob i etnicitet, a svaki iskaz identiteta koji uključuje pregovaranje o postojećemu, kulturalno definiranom obrascu, konceptu i diskurzivnom pozicioniranju, dovodi do kontekstualiziranih konstrukcija.

Stapleton i Wilson (2004) dodaju i kako je identitet neovisna varijabla koja se ne može razumjeti izvan konteksta u koji se smješta. Tako je naš nacionalni identitet uobličen našom rodno određenom lokacijom unutar nacionalnoga konteksta, dok je naš rodni identitet barem djelomično definiran nacionalnim i kulturnim koncepcijama maskuliniteta i feminiteta. Naravno, rod i nacija smještaju se još i unutar drugih kategorija kao što su rasa, etnicitet, klasa, politička i vjerska uvjerenja, svaki od kojih proizvodi specifične norme identiteta i subjektiviteta (Yuval-Davis, 1997; Stapleton i Wilson, 2004). Kako ističu Stapleton i Wilson (2004), tijekom cijele povijesti „nacije su često bile opisivane kroz ženske ili muške identitete, zajedno sa pripadajućim karakterima i vrijednostima“. Ovome se može dodati i nazivlje zemalja poput 'Majke Irske', 'Očevine', metafore poput 'kolonizatora' kao simbola snažnoga muškarca te 'kolonije' kao simbola slabe žene (Stapleton i Wilson, 2004; Stevens i dr., 2000). Grosby (2005) ovome dodaje kako su tri ključne riječi u određenju nacije i nacionalnoga identiteta bez kojih se ovi pojmovi ne mogu razmatrati. To su: majka domovina (eng. motherland), očevina (eng. fatherland) i domovina (eng. homeland). Svaka od prve dvije riječi je kombinacija dvaju termina, odnosno prva dva kombiniraju pojmove majke i oca u smislu njihovih bioloških funkcija, a zemlja (eng. land) imidž ograničenog, ali velikog teritorija. Treći pojam, tj. domovina (eng. homeland), referira se na neposredno

obiteljsko okruženje u kojemu je dijete začeto, othranjeno i u kojemu odrasta imajući na umu taj prošireni teritorij kao dio sebe (Grosby, 2005).

Ovo je također nešto što se događalo u Hrvatskoj u devedesetima kada se učestalo govorilo o 'Ocu domovine' i o majci domovini, a o čemu su ispjevane i mnoge pjesme. Naravno, Hrvatska je u ovome majka domovina, ali neimenovana i neodređena, dok se ime oca zna (u nekim slučajevima spomenuti Starčević, a u nekim drugim slučajevima bilo je i pokušaja kreiranja dr. Franje Tuđmana kao oca nacije, a što je ujedno i upravo nevjerojatan paradoks s obzirom da se nacionalistička politika u isto vrijeme pozivala na povijesno, stoljetno, pravo na samoodređenje). Osim toga, nacionalni identitet često se i kolektivizira, kao što je to slučaj bio u Hrvatskoj, te se provodi kroz povijesnu naraciju, a poziva se na kolektivno sjećanje.

U takvim naracijama, kako navode Stapleton i Wilson (2004), žene i muškarci se razlikuju u svojim ulogama, a to se posebice odnosi na pripadanje javnoj, odnosno privatnoj sferi. Tako žena uvijek pripada u privatnu dok muškarac pripada u javnu sferu. Ovakvo viđenje žene nalazimo u spisima svih vodećih filozofa, a osim što se neki¹¹ direktno referiraju na ulogu žene u društvu i određuju gdje joj je mjesto, neki filozofi čak niti ne idu toliko daleko nego, opisujući 'prirodnost' ženskoga pripadanja privatnoj sferi, zapravo opisuju ukupan politički i društveni poredak kao samorazumljiv.

Primjerice, Jean Jacques Rousseau u svojim čuvenim *Političkim spisima*, tematizirajući politički poredak i vladavinu, objašnjava državu i obitelj te njihov međudodnos. U tomu ne bi bilo ništa sporno da pri tomu ne obrazlaže uniženi položaj žene kao sam sebi razumljiv. Tako Rousseau kaže:

„Iz više razloga koji proistječu iz prirode stvari, otac mora zapovijedati u obitelji. Prvo, autoritet oca i majke ne treba biti jednak: već vladavina treba biti jedna i pri podijeljenim mišljenjima treba postojati nadmoćniji glas koji odlučuje. Drugo, ma kako neznatnima htjeli smatrati osobite ženske nezgode, budući da su one svagda za ženu razdoblje neaktivnosti, to je dovoljan razlog da je se isključi iz tog prvenstva: jer kad je ravnoteža savršena, nešto neznatno je dostatno da jedna strana prevagne. Osim toga, muž mora nadzirati ponašanje svoje žene jer je za njega važno da djeca, koju je prinuđen priznavati kao svoju, ne pripadaju drugome. Žena koja se nema čega sličnog bojati nema jednako pravo prema mužu (...). Uopće ne govorim o ropstvu, jer je ono protivno prirodi i ništa ga ne može odobriti“ (Rousseau, 1993: 67).

Из овог се наводи јасно види на чему заправо почивају патријархална стајалишта о положају жена у друштву те о њиховој подчинјености мушкарцима који спадају у

¹¹„Najveći filozofi po čijoj literaturi i današnje generacije studiraju, isključivali su žene iz javnoga života s obzirom na njihovu reproduktivnu funkciju i psihološke predispozicije“ (Van Zoonen, 2004: 88). Obitelj je za žene uopćeno glavna okosnica života i uspjeh neke žene obično provlači percepciju kako ta žena ili nema obitelj, jer za to nema vremena, ili je pak užasna supruga i majka (vidi Topić, 2009a).

javnu sferu, dok su žene vezane uz privatnu. Upravo je ovakva politika najčešća početna točka nacionalističke politike reprodukcije koja ženu smješta kod kuće, dakle u privatnu sferu, i postavlja je na razinu 'rađalice'. Jedina je razlika što se tada osim ovakvih stavova o navodnim tradicionalnim vrijednostima poziva i na domoljublje alias patriotizam. Tada ženska 'rađalačka' uloga postaje nečim vrijednim budući je u službi očuvanja i širenja etničke nacije. Međutim, jednom kada potreba za očuvanjem i širenjem etnosa prestane (tj. za poklonike takvoga mišljenja ne prestaje nikada, ali se državna politika mijenja), žene ostaju zakopane u privatnoj sferi, marginalizirane i odjednom svedene na građanke drugoga reda. Kesić (1994) takav novi status žene naziva 'posrnulim' prema kojemu žena odjednom postaje nevažnom, a svaka poveznica sa ženom unižena i degradirajuća. Dok se u jednom trenutku govorilo o majci domovini (dakle, za vrijeme nacionalističke retorike stvaranja nacije) kao o nečem uzvišenom, u drugom pak trenutku (dakle, kada je retorika nestala ili oslabjela), svaka usporedba sa ženom postaje ponižavajućom.

Međutim, kad govorimo o konstrukciji identiteta, ova priča dobiva na još većoj snazi. Naime, kako ističe Kesić (1994), nacionalizam kao državna ideologija akumulira državnu i patrijarhalnu kontrolu nad produktivnim i reproduktivnim moćima i pravima žena, a Yuval-Davis (1997) prepoznaje tu žensku ulogu u biološkom i simboličkom smislu reproduktivne funkcije nacije. Različitosti na koje se odnose ova prava i obveze razlikuju se u različitim nacionalnim kontekstima. Smit (1998) pak dodaje spol kao jednu od četiri kategorije i uloge koje čine svako individualno ja, a time dakle i svaki individualni identitet uključujući i onaj nacionalni. Smith tako spolne razlike naziva univerzalnim i sveprožimajućim koje se nalaze u osnovi drugih razlika i podređenosti, a te spolne razlike nas određuju i utječu na mnoge mogućnosti i nagrade u životu. Smith također prepoznaje spolne razlike kao manje kohezivne i kao snažnu osnovu za kolektivnu identifikaciju i mobilizaciju, a taj se identitet uzima zdravo za gotovo.

Nacionalni identitet tako se ostvaruje putem reproduktivnih funkcija koje za svrhu imaju očuvanje opstojnosti nacije, ali i čistoće nacije. Ovom politikom žena je svedena na njene biološke funkcije, a njena domena djelovanja time je stavljena u privatnu sferu. Pitanje roda, nacije i nacionalnoga identiteta je ujedno i pitanje demokracije, a da bi se u potpunosti razumjelo, potrebno je sagledati ga prvenstveno u ratnom kontekstu. Rod je naime jedan od glavnih organizacijskih principa ratne mašinerije (Iveković, 1993). U ratnim situacijama, nacionalistički pokret uzima rod kao okosnicu i rodnim razlikama legitimira svoj poredak i svoju viziju budućega idealnog društva. „Uporaba roda u nacionalizmu ne znači da postoji 'jedan-na-jedan' međuočnos između rodni uloga i uloga u ratu. Ne svaki muškarac, možda i ne većina muškaraca, identificira sebe s ratom, ali cijeli okvir koji dozvoljava ili poziva na rat je organiziran na takav način da favorizira jačega, bilo društveno, političko, povijesno ili vojno jačega. Politički i simbolički sustav je 'muškarac' zbog povijesno dominantnoga roda koji je muški, ne u smislu da je obveza svakog individualnog muškarca ili muškosti kao takve. U stvari, čak i ako su voljni odreći se svoje dominacije i napraviti vidljive napore u tom smjeru, prošla

povijest nastavlja davati podršku za politički i rodno dominantnu grupu (...) Na nivou simboličkoga poretka, kulturalni i društveni stereotipi upotrebljavani u militarističkoj ideologiji, u dominantnoj propagandi ratne mašinerije, i u novoj mitologiji su seksualizirani. Svaki naziv i koncept dobiva seksualnu vrijednost sa distinktivnom preferencijom koja ide prema formi muškoga identiteta. Dakle, muškarci su ti hrabri vojnici koji idu braniti svoj ženski narod, nacionalni heroj je muškarac, a žene su samo majke sinova i vojnika. Muškarci su ti koji se žrtvuju za naciju i predstavljaju idealni nacionalni prototip i imaju dužnost i privilegiju dobivati oružje. Da nije hrabrosti naših dečki (čisto muška karakteristika) naciji bi se dogodila katastrofa“ (Iveković, 1993).

Theweleit (1987) objašnjava ovo nazivlje ratnicima i borcima koji su braća i koji dijele snažan osjećaj grupnoga identiteta, koji se temelji na tome što su generacija sinova nacije koji su jednaki, ali samo među sobom. Taj grupni identitet, kako navodi Iveković (1993), konstruiran je isključujući sve 'drugog', tj. neprijatelja kao vanjskog drugog i žene koje su onda unutarne druge. U ovome slučaju grupni identitet postaje nešto snažno, nešto što motivira, a konstruira se na muškoj rodnoj osnovi. Identitet žena svodi se na termine koje Iveković (1993) prepoznaje kroz metafore 'naše žene'. U ovom smislu postoji simbol bratstva, ali ne i sestrinstva, tj. potonje može postojati ali nije jednakovrijedno. Braća su ta koja bi trebala pobjediti u ratu dok su sestre te koje, prema stereotipu, trebaju plesti čarape za svoje voljene vojnike i negovati ih kada su ranjeni (Iveković, 1993).

Od žena se tradicionalno očekuje da se brinu o drugima i to počinje već u njihovom djetinjstvu, a poslije i sa ulogama koje dobivaju (Iveković 1993; Topić 2009 a). U vrijeme nacionalizma, identifikacija sa likom oca (Otac nacije) je posebno jaka. Od građana se očekuje da se identificiraju s Ocem nacije kroz njihov etnicitet, a ovdje je zapravo prisutan sukob identiteta jer žene se ne mogu identificirati s Ocem nacije kao muškarci, koji su dakle borci kao i Otac nacije prije njih. Žene bi se možda prisilno mogle pokušati identificirati sa suprugom Oca nacije, međutim ona je, baš kao i žene općenito, u cijeloj priči nevažna i najčešće se niti ne zna tko je uopće ona bila.

Yuval-Davis (1997) navodi kako su žene oduvijek važne protagonistkinje nacionalne arene ne samo zbog uloge u biološkoj, nego i u kulturnoj reprodukciji nacije. Prema Yuval-Davis (1997), kategoriju 'žena' moguće je doživljavati kao jedinstvenu samo ako se potisnu druge razlike, a što je u praksi gotovo nemoguće. Prema istoj autorici, ključna odrednica nacionalizma i nacionalističkoga kreiranja nacionalnoga identiteta jest genealoška dimenzija specifičnog, zajedničkog podrijetla u vidu krvi i gena, a koji su temelj za kreiranje homogene predodžbe nacije. To je ujedno kulturna dimenzija u kojoj se nacija u svojoj biti manifestira u simboličkoj tradiciji jezika, vjere i običaja, a druge se razlike ne mogu tolerirati. Genealoška dimenzija odnosila bi se na 'volknation', a različitost i netoleriranje iste na odrednicu 'kulturation'. Postoji još i građanska odrednica koja određuje građanski status u državi i koja određuje granice nacije i time se izravno tiče državnoga suvereniteta i teritorija koji država obuhvaća. Ova odrednica odnosi se na pojam

'staatnation'. Yuval-Davis (1997) žene naziva biološkim 'proizvoditeljicama' drugih građana.

U nacionalističkome diskursu Davis prepoznaje tri elementarna smjera toga diskursa: moć (budućnost nacije ovisi o njezinu rastu), eugenički (kvaliteta nacije putem selektivnoga razmnožavanja) i malthusovski (smanjenje stope rasta populacije zbog straha od neke katastrofe). Pripadnost žena nacionalnim i političkim kolektivitetima, problematična je. Naime, žene su, kao i muškarci, članice određenog kolektiviteta, ali uvijek postoje pravila koja se odnose samo na njih. Ta je tvrdnja važna u razmatranjima političkih implikacija načina na koje se žene postavlja kao biološke 'reproduktore' nacije. Unatoč činjenici spolne/rodne supremacije muškaraca, žene nisu pasivne žrtve ni objekti ideologija i politika kojima je cilj nadzor nad njihovom reprodukcijom. Suprotno tome, starije žene dobivaju ulogu kulturne reprodukcije 'nacije'. Žene se u kolektivnoj svijesti tako povezuje s djecom, budućnošću u obitelji i kolektivu, tj. nacije kao takve. Žene su također nositeljice časti zajednice jer svojim primjerenim ponašanjem i odijevanjem utjelovljuju granicu koja označava granicu samog kolektiva¹². Često se kulturne tradicije koriste kao načini legitimiranja vlasti nad ženama i njihova tlačenja, a što još uvijek izaziva raspravu po pitanju multikulturalističkih grupnih prava, koja feministice uglavnom kritiziraju¹³.

(Među)Odnos roda i nacionalnoga identiteta u Hrvatskoj

Stvaranje nacionalnoga identiteta u političkom ili etničkom smislu nikako nije dovoljno za analizu nastanka i manifestacije nacionalnoga identiteta i nacionalističke politike kao takve. Naime, za stvaranje nacionalnoga identiteta potrebno je sredstvo, a to sredstvo često su žene i reproduktivna politika u svrhu očuvanja nacije ne samo kao takve dakle, kao pukoga broja državljana, nego i u svrhu očuvanja etničke čistoće nacije. Ova reproduktivna politika svođenja žene na njene biološke funkcije kroz prizmu povratka tradiciji, naročito je bila prisutna u Hrvatskoj na početku stvaranja novije samostalnosti iz razdoblja devedesetih godina prošloga stoljeća.

Kako navodi Bijelić (2006), nova samostalna hrvatska država proglašena 1991. godine, prošla je kroz dvije faze: nacionalističku i integracijsku. Za prvu fazu karakteristično je stvaranje državnosti dok je za drugu karakterističan početak integriranja u Europsku uniju. U skladu s tim, definirale su se i vrijednosti koje su se nametale društvu u cjelini, a najveću žrtvu stvaranja novog i čvrstog nacionalnog identiteta ponijele su žene. Naime, u prvoj, dakle nacionalističkoj fazi, započelo se sa potpunom marginalizacijom žena kojima se namijenila uloga „zaštitnica etničke čistoće i dugovječnosti nacije“ (Bijelić, 2006:241). Među prvim predodžbama koje

¹² Primjerice u nekim radikalno patrijarhalnim društvima ženama se određuje kako i u koje boje se smiju odijevati.

¹³ Vidi Moller Okin (1999).

su podvrgnute rekonceptualizaciji bila je socijalistička slika žene (Kesić, 1994). Kako navodi Iveković (1993), žene su tako izgubile ljudska prava koja su imala za vrijeme socijalizma. Status žena je službeno na mnogo načina bio bolji od onoga koji su žene imale na Zapadu, posebice kad govorimo o reproduktivnim pravima, grupnim pravima i socijalnom sustavu koji je podržavao rad i obitelj. Položaj žena nije bio općenito bolji, ali je postojala načelna odlučnost koja se odražavala u egalitarističkoj opredijeljenosti da se postigne jednakost, a koja nije nužno bila feministička međutim, žene su tu ostvarile korist (Iveković, 1993). Žene su željele pad socijalizma, ali i zadržavanje svojih prava koje su do tada ostvarile. Međutim, dobile su još gori status u vidu reproduktivne politike koja im je namijenila ulogu 'rađalica' etnički čistih državljana, koji će očuvati opstojnost nacije u cjelini. Takva politika rezultirala je stereotipizacijom žena kojima je namijenjena prvenstvena uloga majki, a potom i supruga. Ovo se provodilo definirajući ženu kao supatnicu koja pati od ratom prouzročenoga nasilja, a istodobno strepi za svojega supruga i sinove, od kojih očekuje i zaštitu. Žene su tako za vrijeme ratnih razaranja prikazivane kao „izbjeglice, žrtve silovanja neprijateljskih vojnika, kao očajne i bespomoćne žrtve kojima je potreban muževan heroj koji će ih spasiti od ratnih strahota“ (Bijelić, 2006: 242).

Ovime je patrijarhatu i patrijarhalnim stajalištima o mjestu i položaju žena u društvu dat dodatan zamah budući da se od žena očekivalo da se u potpunosti potčine 'interesima nacije', a interes nacije u ovome slučaju značio je potčiniti se muškarcu. Muškarac je bio nositelj suvereniteta zemlje, a žena njegovo sredstvo očuvanja suverenosti. Zajedno su pak putem reprodukcije tvorili legitimnost novonastale neovisne države.

Iako u Hrvatskoj žene čine veći dio stanovništva nego muškarci¹⁴, pod utjecajem nacionalističke retorike, na početku samostalnosti bile su marginalizirane do krajnjih granica. Tako Bijelić (2006) navodi dva faktora koja su utjecala na živote žena u Hrvatskoj u nacionalističkoj fazi, a to su ekonomski i ideološki. Prvi se odnosio na rastuću nezaposlenost žena koja ih je time gurnula u privatnu sferu i stavila u situaciju posvemašnje ovisnosti o njihovim supruzima. Drugi ih je pak sveo na poželjnu ulogu 'nove hrvatske žene', a koja je zapravo onda poništila njihovu političku moć. Ta dva faktora utjecala su na već spomenutu podjelu na javnu i privatnu sferu prema kojoj su muškarci u javnoj, a žene u privatnoj sferi.

Međutim, to de facto znači da se pri stvaranju navodno nove moderne hrvatske države, koja je sebe nazivala demokracijom, ta ista Hrvatska rukovođila načelima seksističkih naučavanja filozofa i šovinista, uzimajući pri tom samo ono najgore, a često i vadeći mišljenja iz konteksta. Rukovođila se dakle naučavanjima tako stranim demokratiskim državama Zapada¹⁵ kojemu je navodno po svojoj tradiciji

¹⁴ Vidi podatke Državnog zavoda za statistiku RH (DZS): www.dzs.hr

¹⁵ Nesumnjivo je da i na Zapadu postoje seksistički stavovi (uostalom, zbog toga najsnažniji feministički pokreti tamo i egzistiraju) međutim, ono što je u Hrvatskoj bio problem jest to da je državna vlast bila ta koja je propagirala seksistička naučavanja. Vlast se, pored diskriminacijskih mjera koje je donosila, nije trudila niti barem deklarativno zagovarati jednakost.

pripadala (kako se često moglo čuti u retoričkim govorima u kojima se Hrvatsku prikazivalo modernom državom koja je po svojim vrijednostima i tradicijom vezana uz Zapad, a ne Istok). Može se dakle reći da je „odnos između žena, nacije i države bio središnja točka s koje se polazilo u preispitivanju novog pozicioniranja žena u hrvatskom društvu usred dramatičnih promjena u kojima su muškarci, na sličan način, bili izloženi ograničavajućim i društveno određenim ulogama“ (Bijelić, 2006:246).

No, razlika je u tomu što se muškarcima pridavala uloga u javnoj sferi, a ženama u privatnoj. Iako niti jedna od uloga nije morala biti dobrovoljnom za pripadnika roda koji ju je pod pritiskom društva trebao obnašati, niti je morala biti poželjnom, razlika je ipak očita. Naime, one žene koje nisu pristajale na nametnute uloge nego tražile svoja prava, prikazivane su kao manjkave i problematične¹⁶ dok suprotni slučajevi nisu zabilježeni¹⁷. Tako se ‘savršena’ hrvatska žena novoga kova i ‘nove moderne demokracije’ trebala prvenstveno baviti očuvanjem nacije putem svojih bioloških funkcija i reprodukcijom etnički čistih pripadnika nacije, dok su supruzi bili ti koji su trebali privrjeđivati domovini, prvo svojim ratničkim sposobnostima, a potom i svojim radom. Rad je pri tomu podrazumijevao fizički rad u korist osiguranja imovine i života svojoj, o njemu ovisnoj obitelji, ali i fizički rad koji se ticao nacionalne reprodukcije.

Prototip savršene majke i supruge u to vrijeme bila je Kata Šoljić, majka četvorice gardista poginulih u ratu. Prototip je očit: supruga i majka koja svojega supruga i sinove šalje u rat, a ona ostaje kod kuće. Dok su sinovi i suprug u ratu, ona se boji za sebe, ali i za svojega supruga i sinove, koje nakon smrti oplakuje. Međutim, ta majka je idealna ne samo po tomu što je samo majka i ništa više, nego i po tomu što je, može se reći, ‘nacionalna majka’, budući da ne žali za žrtvom koju je dala na oltar domovine. Dakle, žena je majka i supruga, a potom i žrtva, koja je ponosna na svoju žrtvu s obzirom na svetost te žrtve. Majčinstvo i patriotizam ovdje su jedini pokretači žene. Kata Šoljić posebno je dobar primjer s obzirom da

Štoviše, u političkim govorima nabijenim emocijama, tadašnji predsjednik otvoreno je napadao sve neistomišljenike uključujući i novinare koji su postavljali ‘neugodna’ pitanja.

¹⁶ Poznat je slučaj progona pet žena koje su nazvane Vješticama iz Rija koje su zbog svojih stavova izvrijeđane na osobnoj osnovi. To su: Slavenka Drakulić, Rada Iveković, Vesna Kesić, Jelena Lovrić i Dubravka Ugrešić, koje su nazivane izdajnicama i vješticama (vidi *Globus*, 11 prosinca 1992.). Osim toga, čak i kada su žene puževim korakom uspjele ući u političku arenu, one malobrojne znale su zbog suprotnih stavova bivati izvrijeđane od strane muških protivnika koji nikada nisu primjereno kažnjeni (npr. Anto Kovačević (Hrvatska Kršćansko-Demokratska Unija) u nedostatku argumentacije, uvrijedio je Vesnu Pusić (Hrvatska Narodna Stranka) na rodnoj osnovi i, iako je sada marginalna politička ličnost, koja se više ne pojavljuje u javnosti (budući da njegova stranka više ne ostvaruje potreban izborni prag za ulazak u Hrvatski Sabor), usuđujemo se ustvrditi da njegova politička marginalizacija nije nastupila zbog njegovih šovinističkih stavova i izjava, nego zbog njegove političke neaktivnosti koju su birači prepoznali kao osobni oportunitizam te posljedično sankcionirali.

¹⁷ U tom slučaju, takvoga muškarca obilježiti će se nadimcima poput ‘papučar’ i ‘slabić’ te izvrgevati poruzi, ali zasigurno ne javnome linču.

se nju gotovo nikada nije nazivalo samo imenom i prezimenom bez da je prije toga išao prefiks majka i to sa velikim M.¹⁸

Ipak, država u ovoj politici nije bila sama. Tadašnja vlast spojila je naime snage sa Katoličkom crkvom, koja je u velikoj mjeri utjecala na ovakvu politiku, a manifestirala se u Tuđmanovim¹⁹ nastojanjima da društvo podijeli na lojalne građane i unutarnje neprijatelje (vidi Bijelić, 2006). Katolička crkva dala je svojevrstan legitimitet politici koja je marginalizirala žene. Manifestacija takve politike očitovala se u demografskoj politici koja je utjecala na reproduktivna prava žena. Vlada je 1992. i 1994. godine uspostavila niz programa za ostvarivanje onoga što Bijelić (2006) naziva demografskim inženjeringom, kojemu je cilj bio „povezivanje obitelji, odgoja djece i ženske društvene uloge, razotkrivajući time 'brak između države i konzervativne pro-life politike'“ (Bijelić, 2006: 247). Tada je donesen i program duhovne obnove hrvatske obitelji te načinjen pokušaj uspostave sustava plaće za majke s više djece, kojim se žene ohrabivalo da ne rade, međutim te inicijative ipak nisu imale dugoročnih učinaka s obzirom na djelovanje aktivistica te s obzirom na promjenu vlasti 2000. godine, ali i s obzirom na manjak sredstava u zemlji koju su pljačkali razni tajkuni i novopečeni bogataši.

Najaktivniji protagonist takve politike bio je konzervativni katolički svećenik don Anto Baković koji je čak jedno vrijeme obnašao i funkciju savjetnika u Ministarstvu obnove. Taj svećenik i pro-life aktivist, a prema nekima i „notorni reproduktor nacionalne mržnje i historicističkog šovinizma“ (Kesić, 1994), „uspješno je povezao konzervativna stajališta prema ženskoj ulozi u obitelji s ultra-nacionalističkom retorikom“ (Bijelić, 2006: 248). Tako je Vlada RH objavila 'Koncept demografske obnove' koji je predviđao: „Preobrazbu današnje obitelji u 'obitelj hrvatske

¹⁸ Npr. u članku prilikom dobivanja statusa počasne predsjednice II. Hrvatskog žrtvoslovnog kongresa u Vukovaru 2001. godine, ispod slike, stajalo je: „Kata Šoljić, Hrvatica, majka iz Vukovara, rodila i odgojila šestero djece, četiri sina i dvije kćeri. Četiri sina i zet darovali su svoje živote za slobodu i obranu svoje Domovine Hrvatske od srpskog agresora u ovom Domovinskom ratu 1991. godine. Od istih neprijatelja stradala su Majki Kati Šoljić četiri nedužna brata u Drugom svjetskom ratu“ (Petrović, 2008).

¹⁹ Dr. Franjo Tuđman bio je prvi predsjednik Hrvatske Demokratske Zajednice (HDZ) i prvi predsjednik neovisne Hrvatske. Budući da je za zakonodavni okvir odabrao polupredsjednički sustav vlasti, utoliko je imao velike ovlasti i premijeri RH bili su više deklarativni i manifestativni politički dužnosnici nego što su imali stvarnu moć. To nije ostajalo samo na nacionalnoj razini nego se odnosilo i na lokalnu vlast, a najpoznatiji slučaj Tuđmanove svemoći bilo je višestruko smjenjivanje oporbenih gradonačelnika Zagreba, sve do konačnoga postavljanja HDZ-ove gradonačelnice, iako je oporba legitimno dobila izbore za grad Zagreb. HDZ je u to vrijeme izbornim inženjeringom krojiio izborne jedinice po svojoj mjeri spajajući ruralne s urbanim područjima, a najveći inženjering bio je na području grada Zagreba koji je bio rascjepkan na nekoliko izbornih jedinica (sa graničnim županijama). Takva rascjepkanost izbornih jedinica na snazi je i danas (vidi stranice Hrvatskog Sabora: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=30>) međutim, predsjednik Stjepan Mesić, odmah po prvom stupanju na dužnost predsjednika RH 2000. godine, ukinuo je polupredsjednički sustav i time zatvorio mogućnost miješanja u legitime rezultate izbora (na kojima u gradu Zagrebu oduvijek pobjeđuje oporba).

budućnosti' s troje, ili četvero djece; Raznovrsne vidove borbe protiv abortusa, koji eksplicitno ne spominju i zakonska ograničenja, ali u okviru *borbe protiv antiživotnog mentaliteta potrebno je hitno očistiti sve zablude i natruhe... iz propisa iz vremena komunističkog jednoulja*. Predviđaju se dalje pronatalitetna izdanja, povezivanje s europskim pronatalitetnim (pro-life) pokretima, itd. Nova obiteljska politika Republike Hrvatske unutar vladinog koncepta demografske obnove dalje zahtijeva: Zakone i uvjete koji će osigurati da najuzvišeni zvanje u Republici bude *zvanje MAJKE-ODGAJATELJICE!*; Povlačenje zaposlene majke s djecom iz tvornica; Suzbijanje neženstva. Zahtijeva se i specifičnu pravnu i moralnu zaštitu obitelji, te: *svođenje dječjih jaslaca na nužni minimum i njihovo postepeno napuštanje*“ (Kesić, 1994).

Baković nije uspio dugo zadržati svoju funkciju s obzirom na svoje nevjerojatne stavove koje se nije ustručavao iznositi u javnosti²⁰, a njegovi stavovi zadržali su svoje mjesto u politici i društvu dulje vrijeme, s obzirom da su se odnosili na objektivizaciju žena i njihovo svođenje na reproduktivne funkcije. Međutim, iako u konačnici sve ove inicijative nisu zaživjele ili su propale, nepovratna šteta time ipak jest napravljena s obzirom da je značajno utjecala na položaj i sliku žene u društvu. Tako je Baković, nakon propasti svoje političke karijere, osnovao 'Hrvatski Populacijski pokret' kojemu je jedna od glavnih zadaća bila zaustavljanje tzv. egzodusa hrvatskih djevojaka u inozemstvo te zabrana ulaza ne-Hrvata u zemlju s obzirom da bi njihov ulazak mogao značiti onečišćavanje nacije, budući da bi se možebitno ženili hrvatskim djevojkama. Osim ovoga rigidnoga stava, don Baković je poznat i po stavu o pobačaju koji je prema njemu oličenje 'srbokomunizma', kako je u to vrijeme pisao u svojim tekstovima (vidi Kesić, 1994).

Ovakva politika kojom se ženu svodi na 'rađalicu', a sam čin rađanja na državni projekt, zapravo ugrožava temeljne slobode i ljudska prava žena, ali i ostalih etničkih skupina koje su bile nepoželjne, a s čime se Hrvatska svrstala u etnički određene nacionalne države i time dala legitimitet teorijama o 'našem i njihovom' nacionalizmu. Stavljajući ženu u funkciju reprodukcije, čak i da nije bilo eksplicitno rečeno, etničke skupine time su došle u položaj 'drugosti' s obzirom da se reproduktivnim funkcijama imala očuvati nacija. Očuvanje nacije znači pak ništa drugo nego stvaranje etnički čiste nacije, koja će biti slobodna od 'drugih'.

Ova politika samo je blaža verzija nacionalsocijalističke politike Njemačke iz Drugog svjetskog rata. Jedina je razlika što ovdje unutarnji neprijatelji nisu bili Židovi nego Srbi, a obrana se osim ratnom obranom imala izvršiti i trajnim činom rađanja i stvaranjem etnički 'čiste' nacije, uz dodatnu pomoć zatvaranja državnih granica od 'drugih', koji bi ovu politiku svojim ženidbama mogli poremetiti. Kako naglašava Kesić (1994) svakome je nacionalizmu svojstveno da ženu i njen položaj definira u odnosu na muškarca i državne ustanove, uz istovremeno definiranje članova vlastite nacije nasuprot stvarnog ili umišljenog Drugog.

²⁰ Poznat je slučaj njegove izjave kako bi Hrvatska morala početi uvoziti ukrajinske nevjeste kako bi povećala demografski rast, a čiji je pad nazivao tihim genocidom i bijelom kugom (vidi npr. Kesić, 1994).

Promjene i posljedice

Većina promjena u položaju žena počela se odvijati nakon prve demokratske promjene vlasti 2000. godine, tj. nakon što je novoizabrana koalicijska vlada potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju Europskoj uniji. Taj sporazum obvezao je Hrvatsku na poštivanje ljudskih prava svih svojih državljana, a što je uključivalo i poboljšanje statusa žena²¹. Tako je temeljem toga sporazuma izmijenjen i Zakon o radu u kojemu je termin 'majke odgajateljice' preinačen u 'roditelj odgajatelj'²² (Bijelić, 2006), a s čime se otpočelo sa rodno osviješten(ij)om politikom. Tada su doneseni i Zakon o ravnopravnosti spolova te Zakon o istospolnim zajednicama, a tragom te politike, izmijenjen je i Obiteljski zakon²³ koji, iako još uvijek ne izjednačava istospolne zajednice sa heteroseksualnima, ipak jest na tragu toga pravca (kako ističe i sama Katolička Crkva koja poslovično prosvjeduje protiv većine temeljnih ljudskih prava koja imaju veze s rodom).

Kazneni zakon RH i Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, također su izmijenjeni u korist rodne jednakosti i zaštite žena od nasilja. No, još uvijek nisu savršeni s obzirom na sumnjive visine kazni za prijestupnike te, s obzirom na ravnodušnost sudova pri izricanju kazni koje su često više poticajne za prijestupnike nego demotivirajuće²⁴.

²¹ U Glavi I pod nazivom Opća načela SSP-a jasno se navodi: „Poštovanje demokratskih načela i ljudskih prava, proglašених u Općoj deklaraciji o ljudskim pravima i definiranim u Helsinškom završnom aktu i Pariškoj povelji za novu Europu, poštovanje načela međunarodnog prava i vladavine prava te načela tržišnoga gospodarstva, sukladno dokumentu Bonske konferencije o gospodarskoj suradnji Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji, čine temelj unutarnje i vanjske politike stranaka te tvore ključne elemente ovoga Sporazuma”.

²² Riječ je naime o spornome nacionalnome programu za demografsku obnovu kojim se pokušala povećati stopa rađanja tako što je uvedena funkcija majke odgajateljice, koje su za odgoj djece i ostanak kod kuće trebale primati naknadu, imati socijalno osiguranje te na koncu dobiti i mirovinu.

²³ Ovaj zakon izmijenio je reformirani HDZ po povratku na vlast, a nastavio je i sa drugim izmjenama zakona koji se tiču elementarnih ljudskih prava.

²⁴ Međutim, najveći problem i dalje je 'Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji' koji ne predviđa dovoljno jake mjere za zaštitu žena nad kojima je izvršeno nasilje niti primjerene kazne za nasilnike u obitelji. „Tako primjerice spomenuti zakon za propisivanje kazne predviđa kazne iz 'Prekršajnoga zakona'. To znači da za svako djelo iz članka 4. predviđa kaznu od 1.000,00 do 10.000,00 HRK ili kaznu zatvora do 60 dana. Dovoljno je napomenuti da se članak 4. odnosi na definiranje nasilja u obitelji, tj. na ozbiljne prekršaje koje se zapravo teško može nazvati prekršajima. Drugim riječima, to su: 'svaka primjena fizičke sile ili psihičke prisile na integritet osobe; svako drugo postupanje jednoga člana obitelji koje može prouzročiti ili izazvati opasnost da će prouzročiti fizičku i psihičku bol; prouzročenje osjećaja straha ili osobne ugroženosti ili povrede dostojanstva; fizički napad bez obzira da li je nastupila tjelesna ozljeda ili ne; verbalni napadi, vrijeđanje, psovanje, nazivanje pogrđnim nazivima i drugi načini gruboga uznemiravanja; spolno uznemiravanje; uhođenje i svi drugi načini uznemiravanja; protupravna izolacija ili ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja s trećim osobama te oštećenje ili uništenje imovine ili pokušaj da se to učini'.

Međutim, istraživanja pokazuju kako se situacija još uvijek nije promijenila. Naime, prema istraživanju Filozofskoga fakulteta iz Zagreba, provedenoga 2004. godine na reprezentativnome uzorku od 1202 ispitanika, pokazalo se kako građanstvo ima prilično pozitivne stavove prema tradicionalnoj ulozi žene u društvu te kako bi ženu radije vidjeli u privatnoj, negoli u javnoj sferi. Primjerice, 23.1 posto ispitanika smatra da je prirodno da žena bude podređena muškarcu; 49.6 posto ispitanika smatra da žena ispunji pravi smisao svog postojanja tek kad postane majka; 49.7 posto smatra kako je za ženu najprirodnije da brine o djeci, mužu i kući; 21.1 posto smatra kako su muškarci uspješniji od žena u poslovima koji traže umne sposobnosti i racionalno razmišljanje; 21.7 posto smatra kako žena treba poduprijeti karijeru muža, čak i pod cijenu zapostavljanja vlastite karijere, a 32.4 posto smatra kako je podjela na muška i ženska zanimanja izraz vjekovnoga iskustva i ne treba ju dovoditi u pitanje (vidi Galić, 2006). Ovo istraživanje ne pokazuje pak samo stavove građanstva iz spomenutih godina (što je dovoljno uznemirujuće samo po sebi), nego i trend opadanja ovakvih stavova, a taj trend se nije pojačao nego građanstvo i dalje ženu vidi kao poželjniju u privatnoj, negoli u javnoj sferi.

Godinu prije, dakle 2003. godine, Wilcox, Thomas i Stark proveli su komparativno istraživanje u kojemu se pokazalo „da je hrvatsko društvo u mnogim aspektima tradicionalnije od zapadnoeuropskih društava, ali je ipak malo modernije negoli ostala istočnoeuropska društva. Prema spomenutoj studiji, gotovo 80 % muškaraca i 56 % žena u Hrvatskoj se slažu da su muškarci bolji politički vođe (...) U Hrvatskoj 47 % muškaraca se složilo da kad je nezaposlenost visoka, muškarci trebaju imati prednost pri zapošljavanju dok se 38 % žena složilo s istom tvrdnjom (...) 31 % muškaraca i 27 % žena ne smatra da predškolska djeca pate ako imaju zaposlenu majku, dok više od polovice muškaraca te 57 % i 59 % žena smatra da žena treba imati dijete kako bi bila ispunjena kao osoba” (Wilcox i dr. 2003 u Bijelić 2006: 244).

Usporedbom spomenutih istraživanja vidi se da razina patrijarhalnih stajališta o mjestu i položaju žene u društvu, i dalje u percepcijama građanstva ostaje na jako nezadovoljavajućoj razini te da ne postoji trend opadanja rigidnih stavova o mjestu i položaju žene u društvu. Osim toga, pred Hrvatskom i dalje stoji dugačak put prije nego što se legitimno bude mogla nazivati demokracijom zapadnoga tipa. Istina, ovo su istraživanja iz 2003. i 2004. godine, međutim, ako se uzmu u obzir medijski napisi te učestalost rodno određenih skandala,²⁵ činjenica da su ova dva istraživanja rađena spomenutih godina ništa ne mijenja na situaciji.

To dakle znači da za sve ove 'prekršaje' osoba koja ih počini može dobiti najviše 60 dana zatvora. S obzirom da su žrtve ovakvoga nasilja najčešće žene, zašto ne bi neki nasilnik pretuкао svoju ženu, protupravno joj oduzeo slobodu ili je spolno uznemiravao? Za to ionako može dobiti samo 60 dana zatvora” (Topić, 2009a: 7-8).

²⁵ Primjerice, prošle godine predsjednik Hrvatskog Helsinškog odbora grubo je izvrijedaо feminističku teoriju, ne birajući riječi pri svojem obrazlaganju stavova o ženskom pitanju.

Zaključak

Konstrukcija nacionalnoga identiteta, sama po sebi kao pojam, već zvuči dovoljno loše. Međutim, da je u pitanju konstrukcija nacionalnoga identiteta i njegovo jačanje kod naroda kao što je Baskijski, koji je uvijek postojao kao narod ali nikada nije imao državu (vidi Tatalović, 1997), to bi bilo donekle prihvatljivo, ukoliko ne bi kršilo ljudska prava. Međutim, i kada bi ih se kršilo na način na koji je to činjeno u Hrvatskoj, moglo bi se shvatiti zašto, iako ne i opravdati. No, konstruirati nacionalni identitet u zemlji koja ga je uvijek imala i koja je k tome bila republika u multinacionalnoj federaciji, a ne tek narodna skupina unutar veće države, odmah izaziva sumnju. Kada se pak uvidi da je taj identitet konstruiran samo u svrhu stvaranja etničke nacije, a ne civilne, onda ta politika postaje neoprostiva.

Naime, hrvatska politička misao je, kako smo prikazali u ovome radu, u povijesti bila izrazito liberalnoga karaktera, a hrvatska se država prema vodećim političkim misliteljima trebala temeljiti na civilnim vrijednostima i tvoriti političku zajednicu hrvatskih državljana, neovisno o njihovoj narodnosti, tj. etničkoj pripadnosti. Ova se politička misao nije mijenjala tijekom povijesti, izuzev mračnoga razdoblja iz Drugoga svjetskog rata kada je uspostavljena nacistička NDH. No, nacionalistički režim s početka samostalnosti iz devedesetih provodio je upravo nevjerojatnu indoktrinaciju stanovništva, pozivajući se na imena vodećih liberalnih političkih mislitelja, ali potpuno iskrivljavajući njihovu nacionalnu misao. Rukovodeći se neznanjem i nepoznavanjem političke povijesti kod puka, nacionalistička se vrhuška pozivala na jedno, a radila drugo. Pri tome je u provođenju svoje politike žene koristila kao okosnicu svoje doktrine koja je za cilj imala povratak takozvanoj tradiciji. Još jedan paradoks je da je, unatoč svome povratku tradiciji, ta politika istovremeno Hrvatsku uspoređivala sa Zapadom i odbijala bilo kakve veze sa istočnim zemljama općenito i susjednim državama iz bivše Jugoslavije naročito.

Žene su u tome razdoblju uistinu ponijele najveću žrtvu novoj samostalnosti budući da su svedene na funkciju 'radalica' i čuvarica nacionalne etničke čistoće. One koje su se protiv toga pobunile izvrgnute su javnome linču, a neke od njih, pod pritiskom su čak i otišle iz zemlje. Tek s prvom demokratskom promjenom vlasti dolazi do promjena u zakonodavstvu i stvara se opušteniji politički sustav, neopтереćen rodnom i nacionalističkom ideologijom i retorikom i kreće se ka pravoj demokratizaciji društva.

Međutim, taj proces demokratske tranzicije daleko je od završetka unatoč napretku koji nesumnjivo jest ostvaren²⁶. Iako žene danas imaju puno veća prava, a

²⁶ Događanja iz 2008. i 2009. godine ne pokazuju kako se stvari mijenjaju na bolje nego štoviše na gore. Tomu svjedoče napadi na slobodu medija koje vlast ne priznaje, ali koji su evidentni. Najpoznatiji slučaj koji je uznemirio javnost je slučaj novinara Hrvoja Appelta koji je prvi objavio nekoliko skandaloznih poteza bivšega HDZ-ova premijera (dr. Ive Sanadera), a za to je u Jutarnjem listu dobio otkaz (za više vidi _____, 2009). Pored toga, mediji stalno upozoravaju na porast nasilja u obitelji međutim nema naznaka da bi se nešto u tom smislu

sporne zakonodavne odredbe o majci odgajateljici preinačene su u roditelj odgajatelj, žene se i dalje suočavaju s diskriminacijom, većom nezaposlenošću i konzervativnim stajalištima o mjestu i položaju žene u društvu. Međutim, u ozračju presanka diskriminacije, barem deklarativne u slovu zakona, nekakav put posvemašnjoj jednakosti jest utr. No, iako neki ističu kako je tranzicija završena ili uglavnom završena²⁷, do pravoga završetka tranzicije još je dugačak put pred Hrvatskom. Naime, dokle god se građanstvo bude pozitivno izjašnjavalo o tradicionalnoj ulozi i mjestu žene u društvu, a određeni visoko pozicionirani funkcionari negativno izjašnjavali o ženskom pokretu i ženskoj tematici, o napretku i istinskoj demokraciji ne može biti niti govora.

BIBLIOGRAFIJA:

- Anderson, B. (1990 [1983]). *Nacija: Zamišljena zajednica*. Zagreb: Školska knjiga.
- Banac, I. (1984). *National Question in Yugoslavia*. Ithaca, N. Y.: Cornell.
- Bijelić, B. (2006). Žene na rubu rodne jednakopravnosti. U - S. P. Ramet, D. Matić (ur.): *Demokratska tranzicija u Hrvatskoj*, Zagreb: Alinea.
- Boban, B. (2007). Stjepan Radić i Vladko Maček. U - T. Cipek, J. Vrandečić (ur.): *Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji*, Zagreb: Alinea.
- Cipek, T. (2007). Nacija kao izvor političkog legitimiteta. U - T. Cipek, J. Vrandečić (ur.): *Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji*, Zagreb: Alinea.
- Cipek, T. (2001). *Ideja hrvatske države u političkoj misli Stjepana Radića*. Zagreb: Alinea.
- Državno izborno povjerenstvo (DIP) (2009). < [http://www.izbori.hr/izbori/ipFiles.nsf/0/8F38EA42C6A71E9CC1257455003A96C7/\\$FILE/1991_referendum.pdf](http://www.izbori.hr/izbori/ipFiles.nsf/0/8F38EA42C6A71E9CC1257455003A96C7/$FILE/1991_referendum.pdf) > Preuzeto 20. ožujka 2009.
- Državni zavod za statistiku RH (DZS) (2009). < www.dzs.hr > Preuzeto 20. ožujka 2009.
- Galić, B. (2006). Stigma ili poštovanje? Reproductivni status žena u Hrvatskoj i šire. *Revija za sociologiju*, Vol. XXXVII, br. 3-4: 149-164.
- Grosby, S. (2005). *Nationalism: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Houchin-Winfield, B. (1997). The Making of an Image: Hillary Rodham Clinton and American Journalists. *Political Communication*, 14: 241-253.
- Hrvatski Sabor. <http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=30>. Preuzeto 1. kolovoza 2009.
- Iveković, R. (2006). The Fiction of Gender Constructing the Fiction of Nation: On How Fictions are Normative, and Norms Produce Expectations. U - J. Blagojevic, K. Koložova, S. Slapsak (eds). *Gender and Identity: Theories from and/or on Southeastern Europe*, Beograd: Belgrade Women's Studies and Gender Research Center.

moglo promijeniti. Jednako tako, ponovno se događaju korupcijske afere, Marko Perković Thompson sustavno provocira i potiče nesnošljivost na najvećim nacionalnim trgovima i sl.

²⁷ Na primjer, Tomić-Koludrović i Perić (2007) naglašavaju kako je tranzicija završena budući da su hrvatski građani danas izloženi drugačijim rizicima nego u prvom desetljeću post-socijalističkoga razdoblja. Međutim, mišljenja smo da je intenzitet tih rizika manji međutim, još uvijek postoji. Osim toga, dovoljno je usputno pogledati medijske napise i uvidjeti sličnost sadašnje situacije sa onom iz devedesetih za koju se svi slažu da predstavlja tranzicijsko razdoblje.

- Iveković, R. (1993). *Easter European Feminism – Women, Nationalism and War: Make Love Not War*. Hypatia, vol. 8, no. 4 < www.mirees.it/content/download/.../Rada%20Ivekovic%20-%20EASTERN%20EUROPEAN%20F > Preuzeto 19. ožujka 2009.
- Katunarić, V. (1997). National Identity and Behavioral Patterns. U – V. Katunarić (ur.): *Multicultural Reality and Perspectives in Croatia*, Zagreb: Interkultura.
- Kesić, V. (1994). Od štovanja do silovanja ili OD MAJKE DOMOVINE DO HRVATSKE 'POSRNULE' ŽENE. *Kruh i ruže*, br. 1, Zagreb: Ženska Infoteka. < <http://www.zinfo.hr/hrvatski/stranice/izdavastvo/kruhiruze/kir1/1silovanje.htm> > Preuzeto 18. ožujka 2009.
- Matić, D. (2006). Je li nacionalizam stvarno toliko loš: slučaj Hrvatske. U - S. P. Ramet, D. Matić (ur.): *Demokratska tranzicija u Hrvatskoj*, Zagreb: Alinea.
- Mesić, M. (2003). Europski standardi manjinske zaštite i položaj manjina u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, Vol. XXXIV, br. 3-4: 161-177.
- Moller Okin, S. (1999). Is Multiculturalism Bad for Women? U – J. Cohen, M. Howard, M. C. Nussbaum (eds.): *Is Multiculturalism Bad for Women – Susan Moller Okin with Respondents*, New Jersey: Princeton University Press.
- Petrović, K. (2008). Majka Kata Šoljić, počasna predsjednica II. Hrvatskog žrtvoslovnog kongresa u Vukovaru 2001. godine. < http://www.viktimologija.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=38&Itemid=89 > Preuzeto 20. ožujka 2009.
- Rousseau, J. J. (1993). *Politički spisi*. Zagreb: Informator, Fakultet političkih znanosti.
- Scharrer, E. (2002). An 'improbable leap': a content analysis of newspaper coverage of Hillary Clinton's transition from first lady to Senate candidate. *Journalism Studies*, Vol. 3, No.3: 393-407.
- Smit (Smith), A. (1998). *Nacionalni identitet*. Beograd: XX vek.
- Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Republike Hrvatske, s jedne strane, i Europskih zajednica i njihovih država članica, s druge strane. Opća načela < http://www.mvpei.hr/ei/download/2002/07/05/SSP_bez_dodataka.pdf > Preuzeto 20. ožujka 2009.
- Stapleton, K. and Wilson, J. (2004). Gender, Nationality and Identity: A Discursive Study. *European Journal of Women's Studies*, Vol. 11, No. 1: 45-60.
- Stančić, N. (2007). Između političkog nacionalizma i etnonacionalizma: od hrvatske staleške «nacije» (*natio croatica*) do hrvatskoga «političkog naroda». U - T. Cipek, J. Vrandečić (ur.): *Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji*, Zagreb: Alinea.
- Stevens, L. S.; S. Brown, P. Maclaren, (2000). Gender, Nationality and Cultural Representations of Ireland. *The European Journal of Women's Studies*, Vol. 7, No. 4: 405-421.
- Templin, C. (1999). Hillary Clinton as Threat to Gender Norms: Cartoon Images of the First Lady. *Journal of Communication Inquiry*, Vol. 23, No.1: 20-36.
- Tatalović, S. (1997). *Manjinski narodi i manjine*. Zagreb: IP "Prosvjeta", SKD "Prosvjeta".
- Theweleit, K. (1987). *Male Fantasies*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Tomić-Koludrović, I.; M. Perić. (2007). Hrvatsko društvo-prije i tijekom tranzicije. *Društvena istraživanja*, Vol. 16, No. 4-5 (90-91): 867-889.
- Topić, M. (2009). Medijska pristranost u izborima: Kako je Barack Obama pobijedio Hillary Rodham Clinton. *Teme*, god. XXXIII, br. 1: 215-238.

- Topić, M. (2009a). *(Ne)Ovisnost žena i posljedice toga položaja: rod, patrijarhat, odgoj*. Završni rad na certifikat studiju Uvod u ženske studije, Centar za ženske studije, Zagreb (Neobjavljen rad, na recenziji).
- Ustav Republike Hrvatske; Izvorišne osnove. *Narodne novine*, br. 28/2001.
- Van Zoonen, L. (2004). *Entertaining the citizen: when politics and popular culture converge*. New York: Rowman and Littlefield.
- Yuval-Davis, N. (1997). *Gender and Nation*. London: Sage Publication.
- _____. (1992). Vještice iz Ria: Hrvatske feministice siluju Hrvatsku. *Globus*, 11 prosinca 1992. < <http://www.zinfo.hr/hrvatski/stranice/faq/vjestice/globus.htm> > Preuzeto 19. ožujka 2009.
- _____. (2009). Appelt otkrio kako se opslužuje politika u EPH. T-Portal, 19. lipnja, 2009. < <http://www.tportal.hr/vijesti/hrvatska/25332/Appelt-otkrio-kako-se-opsluzuje-politika-u-EPH.html> > Preuzeto 1. kolovoza 2009.

Martina Topić
Faculty of Political Science
Zagreb (Croatia)

S u m m a r y

GENDER AND NATION. PRESERVATION (AND CONSTRUCTION)
OF NATIONAL IDENTITY THROUGH GENDER DISCRIMINATIVE
NATIONALISTIC POLITICS: A CASE OF CROATIA

This paper analyses interconnection of gender, nation and national identity. Argumentation is based on the case study which is in this paper Croatia. At the beginning of its independence in the 90's Croatia faced with transition from totalitarian undemocratic system to a democratic one but also with a need for constructing the national identity which has not always been strongly incorporated in the society not obsessed with nationality and national identity, in a multinational state as Yugoslavia was. That construction of the national identity was made possible with so called return to the tradition where women were supposed to serve the country with their reproductive functions meant to enforce the nationalist politics of ethnical reproduction. In the past, Croatian political thought was not meant to be ethnical but civil, and therefore the nationalistic authorities wanted to nationalize the society and breast feed it with the idea of desire for independence that existed since ancient times, and gender played a crucial role in this politics. Only with political changes of 2000 a new era began but consequences of this radical nationalistic politics are still felt in the attitudes of the citizenship which still sees women in the traditional position and private sphere.

Key words: gender, nation, national identity, nationalism, women, reproduction.